

RAZMIŠLJANJA O NASTAVI GRAMATIKE U SKLOPU JEZIČNIH VJEŽBI NA STUDIJU GERMANISTIKE

Uvod

Ova su razmišljanja potaknuta sastancima lektora i asistenata na Katedri za germanistiku u Zagrebu, koji se održavaju već oko dvije godine, a imaju mnogo šire ciljeve od određivanja uloge gramatike – ono je zapravo samo dio programskog posla koji treba obaviti kako bi se utvrdili sadržaji, zadaci i ciljevi kolegija Jezične vježbe, da bi se taj kolegij na odgovarajući način smjestio u kontekst cjelokupnog studija germanistike, da bi se uspostavila što bolja koordinacija s ostalim kolegijima i da bi se dogovorile zajedničke osnove metodologije stručno-znanstvenog rada koju treba prenijeti studentima u sklopu različitih kolegija. Na sastancima su se iznosila pojedinačna iskustva, razgovaralo se o izboru tekstova i tehnikama rada na njima, o ulozi kulture i civilizacije, o kriterijima za vrednovanje pismenih radova studenata i, napokon, o ulozi gramatike, koju je možda nešto jednostavnije odrediti imajući na umu njezinu egzaktniju prirodu u odnosu prema ostalim spomenutim područjima. Na ovome bih mjestu željela zahvaliti kolegicama i kolegama s Odsjeka, osobito profesorici Tamari Marčetić, koji su svojim poticajnim idejama omogućili nastanak ovog članka.

Budući da planom i programom studija germanistike nije predviđen kolegij vježbi iz normativne gramatike, koji bi, kako je iskustvo pokazalo, bio potreban, ne preostaje ništa drugo nego takve vježbe provoditi u sklopu kolegija Jezične vježbe, za koji su se sudionici sastanaka suglasili da bi se trebao pretežno sastojati od rada s autentičnim tekstovima protkanim kulturološko-civilizacijskim elementima. To što on danas obuhvaća praktički cijelu normativnu gramatiku, veliko je opterećenje koje često odvlači pozornost od ostalih, važnijih sadržaja nastave jezičnih vježbi. U danim se okolnostima na tim sastancima pokušalo, s određenim stupnjem suglasnosti, raspodijeliti gramatičko gradivo na kolegije Jezične vježbe I. i II. prema gramatičkom priručniku iz ispitne literature. Slijedila je razrada programa tih kolegija s tekstovima, načinom obrade, određenim sadržajima iz kulture i civilizacije, pismenim zadacima i gramatičkim jedinicama. Korak dalje bili su primjeri obrade pojedinih gramatičkih jedinica.

Gramatika kao element izgradnje jezične kompetencije

Učenje gramatike kao temelja izgradnje jezične kompetencije na stranom jeziku svakako je neizbježno. Ono bi trebalo biti kraći put do cilja, tj. nadomjestiti proces usvajanja implicitnih pravila za tvorbu jezičnih struktura kod izvornih govornika toga jezika, koji se događa u djetinjstvu unutar određene jezične zajednice. Učenje gramatike uključeno je u sve programe nastave stranih jezika u osnovnim i srednjim školama. Smatram da tako i treba da bude, no u praksi se često događa, osobito kod njemačkog jezika, da ono postane samo sebi svrhom ili pukim sredstvom postizanja što bolje ocjene, a da se zaboravi njegova već spomenuta stvarna programska svrha. Stoga je potrebno, među ostalim, kod studenata stranog jezika, bivših

učenika, a budućih profesora, svijest o učenju gramatike postaviti na ispravnu osnovu kako bi ono ispunilo svoju zadaću te kako bi i oni kasnije u svom poslu podučavanja mogli učiniti isto. U tom nastojanju na studiju germanistike nailazimo na teškoće koje bih željela opisati.

Studenti najčešće studij započinju sa četiri ili osam godina učenja njemačkog jezika u školi. Iako bi se temeljne strukture ondje morale intenzivno obrađivati, one su daleko od toga da budu usvojene. Razlozi su svakako kompleksni, no ne želim se upuštati u njihovu analizu (to bi mogla biti tema zasebne studije), iako smatram da negativna selekcija igra određenu ulogu, tj. bolji studenti odlaze na druge, atraktivnije fakultete. Oni koji dolaze k nama često svoje znanje gramatike ne mogu dovoljno staviti u funkciju upotrebe. Uspjeh na studiju ovisi velikim dijelom o tome koliko se student spreman podvrgnuti mukotrpnom treningu mijenjanja jezičnih navika po pravilima naučenima iz gramatičkih udžbenika. U pismenom se izrazu pri tome primjećuje ipak nešto svjesnija samokontrola, tj. manji broj pogrešaka, iako i tu njihov broj često iznenađuje, imajući na umu da studenti mogu prilikom pisanja domaćih zadaća konzultirati svu raspoloživu literaturu kako bi svoj tekst doveli do što veće jezične točnosti, na što ih treba neprestano upozoravati, a ne da mi lektori stalno za njima moramo "pospremati".

U usmenom izrazu nailazimo, čini se, na nesavladive prepreke. Neprestano se susrećemo s istim problemom: studenti uče gramatiku, prorađuju zadane tekstove, čitaju lektiru, pišu zadaće, pripremaju referate, redovito pohađaju nastavu, no ipak sve to ne daje dovoljno dobre rezultate, tj. njihova se jezična kompetencija teško penje na zadovoljavajuću razinu. Treba svakako napomenuti da određeni broj studenata ne ispunjava navedene obveze pa je stoga jasno zašto ne napreduju, ali njima se ovdje ne želim baviti. Onim marljivima željela bih djelotvorno pomoći, no mislim da još nisam našla ključ problema ili formulu rješenja. Ako ona postoji, sigurno nije jednostavna. Sastoji se velikim dijelom od samostalnog rada koji bi morao obuhvaćati više od prorađivanja zadanoga gradiva. Lektor bi, osim svoje nadzorne funkcije, tj. praćenja i vrednovanja procesa učenja, morao igrati važnu ulogu osvještavanja, uz ostalo, gramatičkih pravila njemačkog jezika kao i kontrastivnih razlika između hrvatskog i njemačkog koje dovode do obilja interferencijskih pogrešaka. To bi osvještavanje trebalo prerasti u sustav samokontrole kod studenata koji bi regulirao proces automatizacije struktura. Možda je najveća teškoća to što automatizaciju, kao krajnji cilj procesa učenja jezika, studenti moraju postići sami. Moraju toliko raditi na sebi dok ne promijene način funkcioniranja vlastitog mozga, tj. dok ne uspostave nove neuronske veze koje dokazuju da je nešto zaista naučeno. Jezične vježbe im u tome mogu biti samo poticaj i podrška, ali nikakva garancija da će se ti procesi doista i dogoditi.

Gramatička korektnost neodvojivo je utkana u sve vještine koje želimo izgraditi kod studenata, počevši od razumijevanja čitanog ili slušanog teksta, preko njegove reprodukcije, sažimanja, iznošenja teza i argumenata, izvođenja zaključaka, izražavanja vlastitog stava (sve to u pismenom ili usmenom obliku), pa do prevođenja tekstova u oba smjera. To su ugrubo navedena područja u kojima gramatika ima donekle podređenu ulogu. Kad je ona u središtu zanimanja, treba se posvetiti prepoznavanju, izvođenju i formuliranju pravila te svladavanju metajezika koji je za to potreban, a sve treba potkrijepiti primjerima iz tekstova i ostalim primjerima koje studenti po mogućnosti sami navode. Ovo posljednje vrlo je teško jer se uvijek iznova pokazuje da se studenti teško odvajaju od primjera naučenih iz udžbenika. Plodonosnijim nego smišljanje vlastitih primjera pokazalo se ciljano traženje primjera u autentičnim tekstovima, koji njima upravo obiluju, samo, možda, ne onima koji nam se trenutno uklapaju u gradivo. U takvim mi se slučajevima čini boljim slijediti logiku teksta pa napustiti zacrtani slijed struktura koje se obrađuju i skrenuti studentima pozornost na ono što je gramatički zanimljivo i u tekstu relevantno. Princip frekventnosti također je odlučujući kod intenziteta bavljenja nekom strukturom. Kod studenata treba, uz ostalo, postići fleksibilnost prebacivanja na druge sadržaje i mogućnost koncentracije na više različitih pojava

istodobno, jer im je upravo to potrebno da bi naučili komunicirati na stranom jeziku. Eksplicitna se nastava gramatike, dakle, nikako ne može zanemariti, jer će se budući profesori njemačkog jezika vrlo često naći u situaciji da svojim učenicima moraju objasniti kako taj jezik funkcionira, i to će morati biti u stanju učiniti na oba jezika, ovisno o razini znanja i potrebama polaznika tečaja.

Što nastava gramatike ne smije biti

Ovdje bih željela napomenuti što, po mojemu mišljenju, nastava gramatike na ovoj razini ne bi smjela biti. Jedan od primjera je dugotrajno prorađivanje zadataka iz vježbenica pri kojem studenti jedan za drugim rješavaju rečenicu po rečenicu iz određenoga gramatičkog područja. To je vrlo bezbolan način rada u kojem se profesoru čini da je smirio savjest, svaki student je nešto rekao, ispravljene su čak i pogreške i čini se da ništa ne može krenuti krivo, ali dobit od svega je mala ili nikakva. Takvi su sati monotoni, studenti se dosađuju, koncentrirani su samo kad dođe na njih red, ne nauče gotovo ništa. Jednako tako mogu, svojim tempom i s mnogo više koristi, iste zadatke rješavati kod kuće. Nastava gramatike mora biti dinamičnija, s mnogo više napetosti i neočekivanih obrata, a to se može samo ako se svakom području pristupa individualno i ne slijedi uvijek ista shema. Drugi primjer neuspjelog sata gramatike na jezičnim vježbama, po mojemu mišljenju, jest preiscrpno ekspliciranje sadržaja gramatičkog priručnika, dakle pretjerano udublivanje u teoriju i potpuno uranjanje u metajezik. Takav pristup treba prepustiti drugim, strogo lingvističkim kolegijima, a nastava gramatike na jezičnim vježbama treba biti punktualna, fleksibilna i funkcionalna.

Neujednačena razina znanja studenata

Grupe studenata koji studiraju na zagrebačkoj germanistici vrlo su heterogene zato što je dio studenata čitav život ili nekoliko godina proveo u jednoj od zemalja njemačkoga govornog područja, najčešće u SR Njemačkoj. Jasno je da oni imaju sasvim drukčije pretpostavke za studij, a neki se od njih teško uklapaju u koncepciju studija njemačkog kao stranog jezika u našim uvjetima zbog lošeg poznavanja hrvatskog jezika. Tome treba dodati da su pohađali škole različitih profila koje su im samo u malom broju slučajeva pružile dovoljna opća jezična znanja potrebna za gramatičku analizu. Često teško usvajaju metajezik i sporo stječu instrumentarij kojim mogu objasniti kako njemački jezik funkcionira, što će i oni jednom morati objašnjavati svojim učenicima koji se neće zadovoljiti odgovorom da je nešto tako, i gotovo. Takvi studenti, u pravilu, posjeduju zadovoljavajuću jezičnu kompetenciju na njemačkom, osobito u usmenom izrazu, ali su daleko od toga da ne bi imali što naučiti, počevši od hrvatskoga, za koji se moraju pobrinuti sami, pa do gramatike, za koju se moraju vrlo sustavno pripremati. U pravilu, studenti koji su završili školu u Hrvatskoj mnogo se lakše služe metajezikom. Te razlike individualni pristup u nastavi čine nužnim, što je osobito izraženo na konzultacijama, gdje se bavimo pojedinačnim potrebama studenata.

Udžbenici i priručnici

Već se gotovo dva desetljeća na našoj katedri koristi gramatički priručnik autora Gerharda Helbiga i Joachima Busche pod naslovom *Deutsche Grammatik* (njegova nova izdanja) kao izvor informacija za bavljenje gramatikom na jezičnim vježbama i kao ispitna literatura. Dobro smo upoznali tu knjigu, njezine prednosti i nedostatke. Čuju se glasovi da bi bilo vrijeme zamijeniti je nečim drugim, novijim, no o tome još nije postignit konsenzus. Većina se još

slaže da je ona dovoljno konzistentan i ipak donekle praktičan prikaz funkcioniranja njemačkog jezika za one kojima to nije prvi jezik. Slažemo se, međutim, i s tim da sadrži mnoge teorijske dijelove koje naši studenti ne moraju naučiti, ali ne bi bilo loše da ih pročitaju, kao i mnoge popise gramatičkih pojava koje studenti ne mogu doslovno naučiti, ali bi ih trebali što češće konzultirati i crpsti iz njih što više informacija. Mislim da se ne odlučujemo za jednostavniju gramatiku jer se svi pomalo držimo principa da je za velik "output" potreban još veći "input" i da studentima neće škoditi ako pročitaju koju stranicu više.

Često sam već zaključila koliko je studentima ta knjiga teška i koliko se ne znaju njome služiti. Teško im je svladati početni otpor, pa im to nastojim olakšati. Važno je shvatiti sintaktički princip na kojem se taj pristup osniva i po čemu se razlikuje od tradicionalne gramatike (koju nikako ne treba zaboraviti jer je većina njezina sadržaja još aktualna, a pogotovo se dijelu studenata s teškoćama u usvajanju metajezika i korištenju složenim priručnikom preporučuje dodatno služenje jednostavnijima poput *Kleine deutsche Grammatik* autora Ive Medića, *Osnove njemačke gramatike* profesorice Zrinjke Glovacki-Bernardi ili *Pregled gramatike njemačkog jezika* profesorice Tamare Marčetić). Postupci supstitucije i transformacije na kojima se temelji priručnik Helbiga i Busche objašnjeni su već u uvodu, no to je studentima prezgusnuto i preapstraktno pa im je potrebno neko vrijeme služenja knjigom da bi shvatili o čemu je zapravo riječ. Treba im također objasniti osnove teorije valentnosti s kojom se ovdje susreću prvi put.

Načelno nisam protiv toga da se studentima zadaju poglavlja da ih prorađuju kod kuće određenim slijedom zbog praktičnih razloga – mora se znati koje je ispitno gradivo. Smatram, međutim, da im treba skrenuti pozornost na dijelove koji su važniji i na nastavi se usredotočiti na temeljne probleme, a sadržaje većih cjelina prorađiti ukratko, postavljajući ključna pitanja i potičući studente da sami pitaju što im nije jasno. Smatram također da priručnik treba na satu, ovisno o potrebama koje određuje tekst koji se trenutno obrađuje, često listati unaprijed i unatrag, tražiti objašnjenja pojava, utvrđivati podudarnosti, ponavljanja pa i nelogičnosti, upozoravati na njegovu korisnost, upotrebljivost, ali i granice, ukratko, izgraditi kod studenata zdrav i kritičan odnos prema radnome materijalu. To ne smije biti mrska knjižurina koja se s mukom otvara tek nekoliko tjedana prije ispita, nego studentima treba dokazati da je ona opis logičnog sustava u kojem je sve sa svim povezano i da je kao dobar gramatički priručnik nužan i stalan izvor informacija za uspješan studij.

Zbirku zadataka i vježbi koja prati naš priručnik (*Übungsgrammatik Deutsch* istih autora) preporučujem studentima za vježbu kod kuće. Već sam prije nekoliko godina osjetila potrebu na satu je zamijeniti nečim drugim jer su zadaci često previše šematizirani, a primjeri unatoč izmjenama ponešto zastarjeli i nedovoljno životni. Dobru zamjenu našla sam u knjizi *Übungsgrammatik DaF für Fortgeschrittene* autorica Karin Hall i Barbare Scheiner, koja obiluje izvrsnim vježbama, samo mi se njezin teorijski dio čini prekratkim da bi mogao zadovoljiti potrebe studenata germanistike i posve zamijeniti dosadašnji gramatički priručnik.

Rad na tekstu

Tekst na njemačkom jeziku polazište je, sredstvo i cilj našeg rada na jezičnim vježbama. Bavimo se novim publicističkim tekstovima s različitim aspektata, od vokabulara do strukture samog teksta, a cilj je produkcija tekstova na njemačkom u pismenom ili usmenom obliku. Obradivani tekstovi obiluju primjerima gramatičkih pojava za koje želimo da ih studenti usvoje. Samo traženje primjera dobra je vježba koja povezuje teoriju s praksom, a na tom je moguće graditi niz vježbi transformacije, ciljanog prevođenja i drugih koje zahtijevaju visok stupanj jezične kompetencije, ali i pomažu u njezinoj izgradnji.

Ispravljanje pogrešaka

Među pogreškama koje se pojavljuju u jezičnoj produkciji, uz logičke, stilske i leksičke, svakako su najčešće gramatičke. Mislim da se svi slažu da se one na neki način moraju ispravljati kako bi osvještavanjem došlo do njihove eliminacije. Što se tiče načina ispravljanja pogrešaka, krećemo se između dviju krajnosti i teško je reći postoji li potpuna dosljednost u provođenju jednog principa. Čini mi se boljim studente samo upozoriti na pogreške i tražiti od njih da ih sami isprave, eventualno ih podsjećajući na gramatičko pravilo, no takav način zahtijeva mnogo strpljenja i vremena, a pogotovo u usmenom izrazu odvlači pozornost od sadržaja o kojem se govori. Zato se često pribjegava izravnom ispravljanju koje svakako trenutno štedi vrijeme, no njegova je korisnost za studente upitna jer, dok govore, razmišljaju više o tome što će reći, nego kako će to reći, pa pokatkad i ne registriraju ispravke. Kod pismenih zadaća sustavom dvostrukog ispravljanja nastojimo navesti studente da sami isprave sve pogreške.

Vrednovanje gramatičkog znanja

Kod svake se jezične produkcije, bilo pismene, bilo usmene, neizravno vrednuje gramatička točnost. To je kod sastavaka, prijevoda, referata, diskusija i sl. samo jedan od elemenata ocjenjivanja uspjeha studenata. Osim toga, na ispitu se iz Jezičnih vježbi I. i II. piše i gramatički test koji na autentičnim primjerima ispituje praktično znanje gramatike na odgovarajućem stupnju, ali zahtijeva i teorijsku utemeljenost i posebno dobro poznavanje metajezika za objašnjavanje funkcioniranja jezičnih pojava. Osim potpune morfološke korektnosti i sigurnosti u upotrebi, od studenata se traži spretnost u provođenju različitih transformacija koja dokazuje dubinsko razumijevanje jezičnih struktura.

Primjer obrade gramatičke jedinice na kontrastivnom principu

KONTRASTIVNE NAPOMENE UZ POGLAVLJE O PASIVU Kategorie des verbalen Genus = glagolski lik

DEUTSCH	prozessual	agensorientiert	KROATISCH
Aktiv	+	+	radni lik/aktiv trpni lik/pasiv
Vorgangspassiv	+	-	se + aktiv
Vorgangspassiv	+	-	bivati + glagolski pridjev trpni
Zustandspassiv	-	-	biti + glagolski pridjev trpni

UPOZORENJA UZ NAJČEŠĆE POGREŠKE

- deutsche Passivsätze **mit Agens** aktivisch übersetzen
- beim Zustandspassiv die Einschränkungen beachten (transitive durative Verben, transitive perfektive Verben mit einem zu schwachen Grad der Affizierung)
- **Zustandspassiv – transitiv – perfektiv – transformativ**

ANALIZA PRIMJERA NA TEKSTU

1. An welchen Stellen wird das Passiv gebraucht und warum?
2. Erklären Sie den Unterschied im Gebrauch von Vorgangs- und Zustandspassiv!

3. Inwiefern tritt in den passivischen Sätzen das Agens auf und wie wird es angeschlossen?
4. Welche Konkurrenzformen des Passivs treten auf und warum?
5. Wie lassen sich diese Stellen paraphrasieren (mit oder ohne Modalfaktor)?
6. Wie lassen sich die passivischen Sätze ins Kroatische übersetzen?
7. Gibt es Prädikate, die oberflächlich mit dem Zustandspassiv übereinstimmen?
8. Erklären Sie diese Strukturen (*sein* + adjektivisches Prädikativ, Perfekt Aktiv, Zustandsreflexiv, evtl. allgemeine Zustandsform)!

OSVJEŠTAVANJE NAJČEŠĆIH POGREŠAKA CILJANIM PREVOĐENJEM REČENICA S HRVATSKOGA NA NJEMAČKI

Na ovome mjestu dolaze primjeri rečenica koje su namijenjene prevođenju s hrvatskoga na njemački, a sadrže vokabular i strukture iz tekstova koji se trenutno obrađuju. Tako se provjerava stupanj usvojenosti gradiva, a i sami studenti dobivaju brzu povratnu informaciju o tome koliko su naučili.

LITERATURA

- Hall, Karin/Scheiner, Barbara (1995). *Übungsgrammatik Deutsch als Fremdsprache für Fortgeschrittene*. Verlag für Deutsch. Ismaning.
- Helbig, Gerhard/Buscha, Joachim (1991). *Deutsche Grammatik*. Langenscheidt – Verlag Enzyklopädie. Leipzig, Berlin, München.
- Helbig, Gerhard/Buscha, Joachim (1991). *Übungsgrammatik Deutsch*. Langenscheidt – Verlag Enzyklopädie. Leipzig, Berlin, München.